

ZAŠTO TERMINOLOGIA ANATOMICA NA SRPSKOM JEZIKU?

AUTOR

Slobodan Malobabić
Institut za Anatomiju, Medicinski fakultet Beograd

SAŽETAK

Sa gledišta anatoma raspravlja se činjenica nepostojanja "standardne" anatomske terminologije na srpskom jeziku i njene posledice. Dat je i kratak istorijat anatomske terminologije u svetu i terminologije na srpskom jeziku. Naglašeni su značaj standardne anatomske terminologije u komunikaciji i razmeni podataka u medicini, bitna uloga lingvista u njoj pripremi i razlozi zbog kojih je potrebno zasnovati standardnu anatomsku terminologiju na srpskom jeziku: 1. U nastavi anatomije početnici se prvi put susreću sa pojmovima koje je najbolje objasniti na srpskom jeziku; 2. zbog lakšeg učenja bitno je da tekstovi u udžbenicima anatomije i iz raznih grana medicine ne sadrže različite nazive za iste strukture; 3. unošenje podataka u kompjutere zahteva tačno unošenje odrednica; 4. ne treba zanemariti ni opštu pismenost i ujednačavanje profesionalnog jezika uz očuvanje tradicionalnih izraza koje i pacijenti treba da razumeju; 5. jedinstvenom terminologijom se izbegava svojevredno stvaranje i korišćenje naziva; 6. buduća anatomska terminologija na srpskom jeziku može da posluži i prevodiocima u prevođenju na srpski i sa srpskog jezika.

Ključne reči: anatomska terminologija, srpski jezik, istorijat, sadašnje stanje.

ENGLISH

WHY ANATOMICAL TERMINOLOGY IN SERBIAN LANGUAGE?

Slobodan Malobabić, Professor of Human Anatomy, Beograd, Serbia

SUMMARY

In article is discussed, from the viewpoint of anatomist, the absence of a "standard" anatomical terminology in Serbian language and the consequences of this fact. After a short overview of the history of the anatomical terminology in the world, the importance of standard anatomical terminology in communication and accurate data exchange in medicine are highlighted. Brief history and the difficulties in the development of anatomical terminology in the Serbian language are presented, and the important role of linguists in its preparation is emphasized. Finally, the reasons why it is necessary to establish a standard anatomical terminology in the Serbian language are given. These reasons are: 1. During the study of anatomy, students encounter new concepts for the first time, which are best explained to beginners in Serbian language; 2. in order to facilitate learning, it is important that texts in anatomy textbooks and from various branches of medicine do not contain different names for the same structures; 3. for entering data into the computers that are now widely used, it is very often necessary to enter the specific terms correctly; 4. general literacy and standardization of professional language should not be neglected, while preserving traditional expressions that patients should also understand; 5. creating a unique terminology avoids arbitrary creation and use of names; 6. finally, the future anatomical terminology in the Serbian language can also serve as an aid to translators in translating to and from Serbian.

Key words: anatomical terminology, serbian language, history, present state.

Naši anatomici i stručnjaci drugih grana medicine ne poklanjaju dovoljnu pažnju činjenici da još uvek ne postoji jedinstvena i sveobuhvatna sistematizovana anatomska nomenklatura na srpskom jeziku [1]. Zbog opterećenja svakodnevnim poslovima, borbom za projekte i citiranost, anatomici i drugi medicinski stručnjaci na ovo ne obraćaju pažnju, a neki čak i postavljaju pitanje kojim je naslovljen ovaj tekst. Neretko se u istom tekstu za neku strukturu odnosno pojam koristi nekoliko različitih termina, tj. u paralelnoj upotrebi su izvorni latinski i srpski termini, ali i transkribovani latinski termini, kao i termini koji su kombinacija srpskog i transkribovanog, često izmenjenog, latinskog termina. Praktične posledice ovakvog stanja nisu male i detaljno ih je prikazala Vukčević Lacković [1]. Međunarodna klasifikacija bolesti, važna u radu lekara i u javnom zdravlju, takođe sadrži anatomske nazive. U razmatranjima anatomske terminologije (AT) treba imati u vidu i antropologiju, stomatologiju, fizičko vaspitanje i veterinarsku anatomiju, a u razmatranje ovog specifičnog problema moraju biti uključeni i lingvisti. Nadajući se da ovaj tekst pored anatomata može koristiti i lingvistima, ovo pitanje razmatramo sa gledišta anatomata, bez ulaženja u lingvističke aspekte za koje nismo kvalifikovani.

Anatomska terminologija (AT) označava različite delove i organe ljudskog tela, predstavlja najosnovniji rečnik u medicini, služi kao pogodan alat u anatomiji i osnova je komunikacije koju je medicinskim disciplinama olakšala [2,3]. Anatomija se može smatrati kao prva tačna oblast medicine i terminologija je njena osnova [3]. Prvobitni razvoj anatomske naziva teče od praistorijskih vremena kada nije postojalo pismo, sve do otkrića štampe, kada su ovi nazivi mogli da se šire preko knjiga. Anatomske pojmovi su se razvili iz narodnog jezika mesara i vojnika i vekovima su vezani za dijalekte onih koji balzamuju tela, proricatelja i vračeva [4]. Anatomske termini su specifični i samorazumljivi, mogu se razumeti bez pozivanja na kontekst, većina se razlikuje od kolokvijalnih reči i verovatno su smišljeni u doba najstarijih poznatih anatomata kao što su Herofil i Erazistrat [2,3]. Anatomske vokabular u Evropi poticao je uglavnom iz mitologije i religije, u nekim slučajevima je izveden iz botanike ili zoologije, i nastao je na uobičajenim jezicima antičkog doba, grčkom i kasnije latinskom [3,5]. Anatomija je sastavni deo štampanih i elektronskih publikacija koje se odnose i na radiologiju, hirurgiju i druge oblasti kliničke medicine. Zbog širokog interesovanja za podatke iz anatomije u zdravstvenom obrazovanju, kliničkim istraživanjima i praksi, kao i zbog programa za navigaciju kroz terminologiju, ogromna je potreba za standardima u AT [6]. Isti jezik je neophodan da bi se omogućile trenutne razmene, zajednički rad i studije [3], a širenje terminologije internetom olakšava multidisciplinarni medicinski pristup [4]. Narativni tekstovi, kao što su udžbenici i članci iz časopisa, koriste prirodni jezik za opisivanje anatomske entiteta i odnosa. Pošto se u anatomiji nekoliko pojmova može vezivati za isti koncept (sinonimi), ili isti termin može označavati više različitih koncepata (homonimi), to može izazivati zabunu [5,6]. Termini kojima se opisuju delovi i veze nervnog sistema obiluju sinonimima, delimičnim korespondencijama, pa čak i homonimima, što nepotrebno otežava naučnu komunikaciju [7]. Ponovljivo istraživanje u neuroanatomiji mora koristiti standardnu nomenklaturu i definiciju puteva da bi se izbegle razlike, zabune i nejasnoće, što zajednički treba da razreše klasični anatomici, neuroanatomici i drugi stručnjaci [8].

Istorijat međunarodne AT (do 1998) dao je DiDio LJ [9]. (Sa ovim uvažanim profesorom je uspešno saradivala Gordana Teofilovski Parapid sa Medicinskog fakulteta u Beogradu). U 18. i 19. veku u Evropi je postojanje dvosmislene i proizvoljne

terminologije u anatomske vokabularu postalo prepreka razvoju hirurških procedura i razmeni naučnih informacija. Anatomske vokabular, jedan od najstarijih naučnih i medicinskih jezika, je do 1895. godine bio zbirka od oko 50.000 arhaičnih termina. Prva zvanična međunarodna AT (Basiliensia Nomina Anatomica- BNA; Bazelska anatomska nomenklatura) usvojena je 1895. godine na sastanku nemačkog Anatomske Društva (Anatomische Gesellschaft) u Bazelu kada je latinski postao međunarodni jezik anatomije, uglavnom jer je bio razumljiv u celom svetu [2, 5]. U širem smislu terminologija nije samo provera pravopisa ili lista pojmova koji se odnose na anatomiju, već ima mnogo složeniju i bogatiju strukturu, koja pojačava suštinsko značenje svakog pojma [6]. Za razliku od mnogih naučnih disciplina, AT i nomenklatura se striktno razlikuju. Pod terminologijom se podrazumeva sistem pojmova koji se koriste u datoj naučnoj oblasti, dok je nomenklatura, koja obuhvata pojmove stvorene u okviru terminologije, normalizovan sistem tačno definisanih pojmova raspoređenih prema određenim principima klasifikacije; nomenklaturu odobrava naučna komisija i široko je prihvaćena u stručnoj javnosti [3].

Posle širokih konsultacija 1998. godine je Federative Committee on Anatomical Terminology objavio međunarodnu anatomske terminologiju, nazvanu Terminologia Anatomica (TA), u kojoj je latinski potvrđen kao osnovni jezik, ali su objavljeni i engleski ekvivalenti [4,5,10].

Objavlivanjem TA [10] 1998. godine ostvarena je namera autora da se obezbede odgovarajući standardi [6]. Ako uporedimo broj latinskih odrednica u starijim nomenklaturama, BNA (4.311), INA (4.329), PNA (4.822) sa TA (7.635), očigledno je da uz napredak postoje trendovi proširenja i okamenjenosti nomenklature [3]. U TA-FIPAT odobroj 2020, posle naziva na latinskom se navode engleski termini u dva ravnopravna stupca kao „UK English term“ i „American English term“ [11]. Na početnoj stranici FIPAT-a, (Programme for Anatomical Terminology of the International Federation of Associations of Anatomists (IFAA), i na stranici IFAA terminologies, nalaze se Terminologia Anatomica- FIPAT (2nd edition, 2019; approved by IFAA, 2020), Terminologia Histologica, Terminologia Embryologica, Terminologia Neuroanatomica, Terminologia Oroanatomica i Terminologia Anthropologica. TA je bitno poboljšana i proširena, uz uvođenje termina koji su u kliničkoj upotrebi, a zbog potreba informatike određena su pravila za pisanje i pojednostavljeni neki latinski termini [12]. Međutim, moramo dodati da praktično iskustvo potvrđuje da je svaka od velikog broja promena bila ne samo usavršavanje, već i uzrok određenih teškoća.

Zvanični FIPAT termini su na latinskom i u predgovorima obe terminologije (1998 i 2020) [10,11] konstatuje se da se pri stvaranju ekvivalentnih termina na drugim jezicima koriste latinski nazivi, a da su engleski ekvivalenti navedeni zbog njihovog čestog korišćenja i da nisu osnova za terminologiju na drugim jezicima [12, 13]. Time je otklonjena dilema da li latinski ili engleski jezik, treba univerzalno koristiti za AT. Latinski kao mrtav („klasični“) jezik bez daljeg lingvističkog razvoja, izgleda idealan jer ne pripada ni jednoj zemlji ni naciji. Uloga latinske nomenklature i dalje je nezamenljiva ne samo u anatomiji, već i u medicini u celini, ali kod anatomata i drugih postoji tendencija korišćenja zastarelih, nedovoljnih i netačnih termina [3]. Iako je kompjuterska revolucija takođe uticala na predlaganje engleskog kao jedinog jezika [5], smatramo da savremeni softver može lako da prevodi standardizovane anatomske termine na sve jezike.

Vremenom su mnoge zemlje stvarale sopstvenu anatomske nomenklaturu, koja bi sadržala istorijsku, modernu i

klinički korišćenu terminologiju, pa mnogi narodi pored latinske i engleske imaju i svoju AT većinom zasnovanu na međunarodnoj nomenklaturi [5]. U nekim azijskim zemljama, u kojima se medicinsko i naučno obrazovanje odvija na nacionalnom jeziku, anatomski terminologija u latinskom i engleskom obliku nije dovoljna. Naprimjer, u Japanu je prva AT usaglašena sa BNA objavljena 1895. Više puta revidirana Nomina anatomica Japonica sa japanskim, latinskim i engleskim oblicima objavljena je kao Terminologia Anatomica Japonica [2]. Postoji i kineska verzija Nomina anatomica (na pet jezika), dok je korejsko udruženje anatomu u skladu sa TA uradilo transformaciju terminologije u izvorne korejske reči, uporedo uz englesku i latinsku terminologiju [2]. Prevod TA iz 1998 objavljen 2021 godine na španskom jeziku [14] mogu da koriste i sve zemlje Srednje i Južne Amerike osim Brazila.

Pored reči u srpskom jeziku kojima je narod od davnina nazivao delove tela, lekari koji su u Srbiju dolazili iz inostranstva su adaptirali ili koristili latinske nazive. Može izgledati čudno da nema standardne AT na srpskom jeziku i pored kvalitetnih stručnjaka i dugog (preko 65 godina) postojanja Društva Anatomata Jugoslavije i Srpskog Anatomsog Društva Srbije. Najbitniji razlog su bile objektivne lingvističke okolnosti. U višenacionalnoj državi sa više jezika, sa više „varijanti“, narečja/dijalekata najšire korišćenog jezika (nazivan srpskohrvatski), bilo je nemoguće zasnivanje „jugoslovenske“ terminologije. Takođe, fakulteti u Jugoslaviji, posebno van Srbije, koristili su udžbenike „svojih“ profesora sa manje-više dugo korišćenom terminologijom pod uticajima ili poreklom iz Austrougarske, drugih slovenskih i balkanskih zemalja. Nedovoljno je poznat i uticaj veoma dugog perioda života naroda u Turskoj, mada su neke reči sigurno prešle iz turskog i arapskog jezika. Neka vrsta prekretnice u razvoju naše AT može biti prvi udžbenik anatomije u Beogradu, mada je u sâmoj Srbiji razvoj AT bio zaustavljen okolnostima stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Jugoslavije.

Ne ulazeći u istoriju medicine u Srbiji pominjemo neke činjenice povezane sa anatomske nazivima. Opsežan prikaz medicinske (uključujući anatomske) terminologije dao je Aleksandar Kostić u predgovorima više izdanja svog Višezjezičkog medicinskog rečnika (prvo izdanje objavljeno 1956) [15]. Dragocen doprinos našoj AT je Ilustrovani rečnik anatomske terminologije Božene Pejčević [16]. Mogućnosti za analizu srpske AT postoje i u radovima za master akademske studije pod mentorstvom Isidore Bjelaković [17].

Godine 1921, kada je zapravo Medicinski fakultet u Beogradu počeo s radom, iz štampe je izašao prvi udžbenik namenjen medicinarima, lekarima i pravnicima „SUDSKA MEDICINA“ doktora medicine Svetozara Pešića [18] i svakako je koristio i termine na narodnom jeziku. Drugi po redu (1923) je bio udžbenik anatomije NA Batujeva [19] koji je preradio i dopunio Ilija Šapšal, honorarni profesor Deskriptivne anatomije na Medicinskom fakultetu u Beogradu od novembra 1921. do decembra 1923. godine. U predgovoru udžbenika „Anatomija čoveka“ Šapšal je napisao da je veliki problem u izvođenju nastave iz anatomije na tek otvorenom Medicinskom fakultetu bilo nepostojanje udžbenika na srpskom jeziku [19]. Pošto je za pisanje originalnog dela bilo potrebno mnogo više vremena, odlučio se da prevede udžbenik ruskog profesora anatomije iz Odese, Nikolaja Aleksandroviča Batujeva (1855-1917), koji je bio njegov učitelj. Šapšalu je tokom prevođenja veliku pomoć pri sastavljanju terminologije na srpskom jeziku pružio Aleksandar J. Belić. U periodu neposredno posle Prvog svetskog rata se nastojalo da se za skoro svaki medicinski pojam nađe neka

srpska reč i da se daju srpski, po mogućnosti narodni nazivi. Tako je npr. a. carotis interna - nazvana unutrašnja sanjivna arterija, v. hemiazygos - poluneparna vena, prostata - predstojna žlezda, a ligg. denticulata - zubaste veze) [19], ali daleko najveći broj naziva koje i danas koristimo srećemo već u tom udžbeniku.

U susjednoj Hrvatskoj poredjenje starije (iz 1860) i novije (iz 2003) medicinske terminologije pokazuje sličan trend smanjenja broja narodnih naziva [20]. Naime, u starijoj medicinskoj terminologiji su latinski nazivi ili doslovce prevedeni ili se beleže hrvatski narodni nazivi, dok se u novijoj pored težnje da se za svaki pojam nađe hrvatski ili potpuno usvojeni strani naziv beleže i hrvatski anatomske nazivi grčkog, latinskoga ili drugog porekla (narodni nazivi) [20]. Interesantno je da se srpski jezik nigde ne pominje, već se verovatno skriva ili podrazumeva pod terminom „narodni“. Takođe, iako postoje čakavsko, štokavsko i kajkavsko narečje hrvatskog jezika [21], koliko nam je poznato u anatomske literaturi se ta narečja ne koriste, ili se podvode pod „narodni jezik“. Zbog postojanja narečja srpskog jezika ovo može biti putokaz i u stvaranju naše AT.

Mada koncept anatomske lingvistike još nije zvanično prepoznat kao nezavisna naučna disciplina, sa sve većim razvojem anatomske istraživanja i naučnih interesa, ona bi uskoro mogla biti priznata [5]. Našim anatomima i lingvistima koji se bave ovim pitanjem način na koji je izvršena poljska sistematizacija i korišćeni kriterijumi sasvim sigurno mogu poslužiti kao model, iako je vremenska distanca značajna [1].

Suočivši se sa ovim činjenicama skupština Srpskog Anatomsog Društva Srbije (SADS) je (13.9.2013) odredila komisiju za prevod latinskih naziva na srpski, u sastavu Radmila Gudović, Snežana Pavlović i Slobodan Malobabić, koji su preveli zvaničnu TA iz 1998 i predlog podneli odboru SADS. U međuvremenu, u skladu sa novom TA iz 2020. godine [11], kolege iz Novog Sada i Niša su bitno revidirali raniji predlog i ovaj obimni rad Radmila Gudović i Dejan Miloradov (stručni saradnik Matice Srpske) uspešno završavaju.

Sa gledišta anatomata, ali bez stručnosti u pogledu zahteva nauke o srpskom jeziku, navodimo moguće razloge o potrebi postojanja AT na srpskom jeziku: 1. U nastavi anatomije studenti (čak i učenici srednjih škola) prvi put susreću nove pojmove koje je početnicima najbolje objasniti na srpskom jeziku; 2. u cilju lakšeg učenja bitno je da tekstovi u udžbenicima anatomije i iz raznih grana medicine ne sadrže različite nazive za iste strukture; 3. unošenje podataka u računare zahteva tačno unošenje odrednica da bi se dobio odgovarajući rezultat pretrage ili dokumentacija; 4. ne treba zanemariti ni opštu pismenost i ujednačavanje profesionalnog jezika uz očuvanje tradicionalnih izraza našeg jezika koje i pacijenti treba da razumeju; 5. stvaranjem jedinstvene terminologije se izbegava svojevolsno stvaranje i korišćenje naziva. 6. na kraju, ali ne i nevažno, buduća AT na srpskom jeziku može da posluži i kao pomoć prevodiocima (koji nisu uvek samo medicinski stručnjaci) u prevođenju na srpski i sa srpskog jezika.

LITERATURA

---

1. Vukčević Lacković B. Relevantnost međunarodnih sistematizacija anatomske terminologije za sistematizaciju srpske anatomske terminologije. *Medicinska istraživanja*. 2015; 49(3): 20-27.
2. Sakai T. Historical evolution of anatomical terminology from ancient to modern. *Anat Sci Int*. 2007;82(2):65-81. doi: 10.1111/j.1447-073X.2007.00180.x. PMID: 17585563.
3. Kachlik D, Baca V, Bozdechova I, Cech P, Musil V. Anatomical terminology and nomenclature: past, present and highlights. *Surg Radiol Anat*. 2008 Aug;30(6):459-66. doi: 10.1007/s00276-008-0357-y. Epub 2008 May 17. PMID: 18488135.
4. Sprumont P. Anatomical Terms: towards Development of Terminologies (terminogenesis). *Eur J Anat*. 2016; 20 (3): 249 - 280.
5. Gielecki J, Zurada A, Osman N. Terminologia anatomica in the past and the future from perspective of 110th anniversary of Polish Anatomical Terminology. *Folia Morphol (Warsz)*. 2008 May;67(2):87-97. PMID: 18521806.
6. Rosse C. Terminologia anatomica: considered from the perspective of next-generation knowledge sources. *Clin Anat*. 2001;14(2):120-33. doi: 10.1002/1098-2353(200103)14:2<120::AID-CA1020>3.0.CO;2-V. PMID: 11241747.
7. Bota M, Swanson LW. Collating and Curating Neuroanatomical Nomenclatures: Principles and Use of the Brain Architecture Knowledge Management System (BAMS). *Front Neuroinform*. 2010;4:3. doi: 10.3389/fninf.2010.00003. PMID: 20407640; PMCID: PMC2856634.
8. Schilling KG, et al. Tractography dissection variability: What happens when 42 groups dissect 14 white matter bundles on the same dataset? *Neuroimage*. 2021; 243:118502. doi: 10.1016/j.neuroimage.2021.118502. Epub 2021 22. PMID: 34433094; PMCID: PMC8855321.
9. DiDio LJ. History of International Anatomical Terminology. U: Federative Committee on Anatomical Terminology. *Terminologia anatomica*. Stuttgart, New York: Thieme; 1998. strane 157-162.
10. Federative Committee on Anatomical Terminology. *Terminologia Anatomica*. Stuttgart, New York: Thieme; 1998.
11. FIPAT. *Terminologia Anatomica*. 2nd ed. FIPAT.library.dal.ca. Federative International Programme for Anatomical Terminology, 2019. (Odobrena i prihvaćena od strane Generalne Skupštine IFAA, 2020).
12. Carmichael WS, Gest R Thomas. Preface. U: *Terminologia Anatomica* (2nd edition, 2019; approved by IFAA, 2020). dostupno na: FIPAT.library.dal.ca.
13. Whitmore I. Preface (U: *Terminologia Anatomica*. Federative Committee on Anatomical Terminology. Stuttgart, New York: Thieme; 1998.
14. *Terminologia Anatomica* - 1ed. Madrid: Medica Panamericana; 2021. (izdanje na španskom).
15. Kostić A. Višejezički medicinski rečnik. (Četvrto ispravljeno izdanje). Beograd: Nolit; 1987.
16. Pejković B. Ilustrovani rečnik anatomske terminologije. Beograd: Savremena administracija; 1994.
17. Isidora Bjelaković, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, Filozofski fakultet NoviSad, Mentorstva za master akademske studije drugog stepena. Dostupno na: <http://www.ff.uns.ac.rs> > faculty > staff (Jović J. Anatomska terminologija u djelu Kratko sočinjenje antropologije ili nauka o čoveku Petra Radovanovića (1844) i Gloginja T. Anatomska terminologija u Antropologiji ili nauci o čoveku Jovana Stejića (1850))
18. Jović P. Prvi medicinski udžbenici objavljeni posle osnivanja Medicinskog fakulteta u Beogradu. *Srpski Arhiv*. 2002; 130(3-4): 142- 145.
19. Batuev NA. Anatomija čoveka. (Preveo, preradio i dopunio Šapšal I). Novi Sad: Štamparija Supek- Jovanović i Bogdanov; 1923.
20. Baraban B. Staro i suvremeno hrvatsko anatomske nazivlje. *Jezik*. 2011; 58: 108-111.
21. Kocijan M. Morfološko nazivlje u Bogoslava Šuleka (završni rad). Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, 2020. [pristupljeno 05.07.2022.] Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:272448>